

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ З АКТУАЛЬНОЇ ТЕМИ

Економіка війни (воєнна економіка, економіка воєнного часу) – це сукупність спеціалізованих заходів, до яких вдається держава для мобілізації економічної системи в умовах війни; це економіка з переважаючою та постійно діючою часткою суспільного виробництва, покликаною забезпечувати пріоритетні потреби Збройних Сил, мобілізацію та розподіл ресурсів в умовах війни.

Механізми реалізації економіки воєнного часу: мобілізація наявних матеріальних ресурсів; перерозподіл фінансування регулювання виробничих і логістичних процесів; контроль фінансової системи; впровадження законодавчих змін; удосконалення економічних розрахунків; удосконалення інституційних механізмів управління економікою.

Для ефективного впровадження цілей воєнної економіки можуть застосовувати такі засоби: введення елементів економічного планування та державного контролю за виробництвом і розподілом товарів; застосування норм відпуску продукції, введення контролю за цінами; призов на військову службу для цивільної роботи; випуск військових облігацій для покриття військових видатків тощо.

Економічна війна – це економічна стратегія, заснована на використанні заходів економічного характеру (наприклад, економічної блокади, торговельних обмежень, ембарго, економічних санкцій тощо), направлених на ослаблення економіки іншої держави або блоку держав.

Для забезпечення подальшого розвитку економіки України в умовах воєнного стану було зменшено податкове навантаження на суб'єктів господарювання, запроваджено декларативний принцип набуття права на провадження господарської діяльності, припинено проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду на період воєнного стану, крім випадків, визначених законодавством.

Перспектива правового регулювання публічних та оборонних закупівель у повоєнний час (за прогнозованих умов) має повернутися в русло Закону України “Про публічні закупівлі” та Закону України “Про оборонні закупівлі”, які мають зазнати змін, першочергово, у частинах щодо: спрощення організації та здійснення окремих процедур закупівель; актуалізації порогів закупівель; користування державними інформаційно-телекомунікаційними системами; удосконалення процедури оскарження в процесі здійснення закупівель; проведення процедур закупівель в умовах загрози виникнення надзвичайної ситуації; особливостей регулювання закупівель у разі встановлення спеціальних режимів господарювання; удосконалення правового регулювання предмету закупівель; посилення контролю та відповідальності за порушення

законодавства у сфері закупівель, забезпечення належного захисту прав учасників закупівель; спрощення окремих процедур закупівлі; забезпечення прозорості закупівель; щодо посилення державного фінансового контролю; щодо спрощення організації та здійснення закупівель; окремих функцій Уповноваженого органу, який здійснює регулювання та реалізує державну політику у сфері закупівель; забезпечення умов для виконання договорів про закупівлю робіт і послуг тощо.

Вплив держави на економіку в умовах війни повинен, з одного боку, забезпечити оборонні потреби нашої держави, зокрема й через збільшення виробництва вітчизняних товарів, необхідних для оборони, а з другого – необхідність подальшої лібералізації торговельної діяльності для розвитку вітчизняної економіки. Потрібним також є забезпечення цінової стабільності у державі в умовах воєнного стану, для чого запроваджено здійснення контролю за встановленням суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі цін на визначений перелік товарів.

Подальшого дослідження потребують напрями впливу держави на економіку України у повоєнний період, адже саме налагодження та розвиток українського бізнесу – запорука створення нових робочих місць, наповнення бюджету нашої держави, забезпечення належного рівня платоспроможності населення та високого рівня економічної безпеки України (Вікторія Резнікова, Ніно Пацурія, Ірина Кравець “Вплив держави на економіку в умовах війни: концептуально-правові засади”).

В основу розвитку України має бути покладено концепцію сталості та послідовності перетворень, відхід від швидких рішень із непередбачуваними ризиками, врахування досвіду Європейського Союзу (далі – ЄС) у здійсненні реформ стратегічно важливих сфер діяльності держави, що сприятиме усуненню суперечностей між владою та людиною, забезпечуватиме ведення суспільного діалогу на засадах поваги до закону та дотримання принципу верховенства права.

Досягти вагомих результатів на шляху формування соціально справедливої суспільства, яке керується догматом права і вибудовує демократичне майбутнє, вбачається можливим за умов, коли держава уникає прийняття рішень чи вжиття дій, які мають за мету:

- нівелювання ролі та значущості принципу верховенства права у законотворчій діяльності, судовій практиці, діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування;
- формування моделі правового регулювання економічних відносин, яка справляє демотивуючий вплив на громадян та бізнес, створює передумови для збільшення питомої ваги “тіньової економіки”, сприяє посиленню корупції тощо;
- ігнорування необхідності регулярного оцінювання ефективності застосування нормативних актів, спрямованих на реформування

суспільства, економіки країни із наступним корегуванням траєкторії перетворень;

- консервування факторів, що спонукають пересічних громадян та бізнес вдаватися до вжиття квазізаконних заходів з метою забезпечення формального дотримання положень нормативно-правових актів;
- відхід від концепції людиноцентричності як засадничої ідеї перетворень у правовій системі України, що передбачає визнання людини, її прав і законних інтересів головною метою правового регулювання;
- ухвалення нормативно-правових актів у непослідовний і непрогнозований способи, що виключають можливість громадян та бізнесу розраховувати на розумну стабільність чинного законодавства;
- консервування “сірих зон” у правовому регулюванні певних сфер суспільних відносин;
- ухвалення нормативно-правових актів, що завдають шкоди інвестиційному іміджу країни, посилюють корупційні ризики, впроваджують підходи до регулювання економічних відносин всупереч праву ЄС, ігнорують рекомендації провідних міжнародних організацій, учасником яких є держава Україна;
- створення умов, за яких мета правового регулювання досягається завдяки непропорційним втратам із боку громадян і бізнесу;
- впровадження у правову систему країни підходів, що сприяють підвищенню ризиків державному суверенітету, національній безпеці за відповідними безпековими секторами або, навпаки, утримування від вжиття дій, спрямованих на мінімізацію таких ризиків;
- маскування політично вмотивованих ідей під життєво необхідні інтереси країни зі здійсненням спроб їх втілення у законодавство України (Володимир Устименко, Руслан Джабраїлов, Тетяна Гудіма “ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО ПОЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ”).

Переведення економіки на воєнні рейки вимагає досить жорстких економіко-правових заходів, що вписуються в обмежувальний режим воєнного стану. Це передбачає здійснення пропорційних заходів щодо максимального задоволення потреб Збройних Сил України.

У змістовну характеристику цих заходів вписуються потреби перегляду механізмів державного контактування продукції оборонного призначення рахуванням досвіду США та Великої Британії часів Другої світової війни щодо “вартість плюс” контрактів (*“cost-plus contracts”*) і “вартість плюс фіксована винагорода” контрактів (*cost-plus-fixed-fee contracts*), що створюють зацікавленість бізнесу у прискореному виробництві зброї, боєприпасів і супутньої продукції.

Трансформація системи оборонних замовлень повинна передбачати також поєднання договірних та організаційних засобів сприяння ви-

конанню державних оборонних контрактів. Це вимагає розширення обов'язків державних замовників щодо охорони виробництв та надання виконавцям державних оборонних контрактів підземних сховищ, централізованого трансферу технологій, державного сприяння закупівлі сировини, координації ланцюгів поставок, усунення митних перешкод, сертифікації та дозволів, створення інфраструктури контролю якості тощо.

Ці заходи потребують поширення положень Господарського кодексу України (далі – ГК України) у частині інструментарію договорів контрактної [сільськогосподарської продукції] на державні оборонні замовлення. Декодифікація, запропонована законопроектом № 6013 “Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період”, прямо суперечить потребам реалізації державних оборонних контрактів, послаблюючи роль держави в економіці та провокуючи економічну нестабільність.

Спроможність господарського законодавства забезпечувати потреби воєнної економіки потребує посилення, зокрема і через повернення до виключеного у 2005 р. із ГК України інституту державних завдань, які мають стати обов'язковими для підприємств усіх форм власності у період воєнного стану. Це здатне спрямувати державну економічну політику під час війни на посилення обороноздатності та ефективності використання обмежених ресурсів (Олег Подцерковний “Щодо трансформації договірних та організаційних засобів державної економічної політики воєнного часу”).

Роль економічного законодавства пов'язується із розвитком суспільних відносин, функціонуванням економічної системи держави, носить беззаперечний характер з огляду на мету правового регулювання.

Аналіз економічного законодавства дозволяє зробити важливі висновки, оскільки висвітлює рівень розвитку суспільних відносин у державі і становить фундамент правового регулювання, зумовлений подальшою динамікою розвитку суспільних відносин у державі. Відтак вирішальна й впливова роль економічного законодавства має призвести до основної мети правового регулювання, осучаснення різних видів суспільних відносин, зокрема й земельних, цивільних, фінансових тощо.

Економічне законодавство у повоєнний період має зарекомендувати себе як конструктивна правова категорія, увібрати роль регулювання економічних відносин, суспільних відносин, що виникають у зв'язку із функціонуванням економічної системи України, враховуючи мету й основні завдання на сучасному етапі розвитку та забезпечуючи правове регулювання галузей економіки (Ольга Клепикова “Роль економічного законодавства у повоєнний період”).

Існує нагальна потреба нормативно-правового регулювання здійснення консалтингової діяльності приватними військовими компаніями. Зокрема,

на основі найкращих міжнародних практик і з урахуванням національної специфіки на рівні закону врегулювати такі питання: закріпити поняття “послуги військового консалтингу”, “суб’єкти військово-консалтингової діяльності”, врегулювати особливості та порядок надання відповідних послуг на території України, а саме: хто може бути замовником і постачальником відповідних послуг, істотні умови консалтингового договору про надання послуг військового консалтингу, порядок укладення такого договору, а також встановити вимоги до порядку створення та ліцензування відповідних суб’єктів військово-консалтингової діяльності.

Отже, надання військово-консалтингових послуг суб’єктами військово-консалтингової діяльності пріоритетно на території України (як у період дії правового режиму воєнного стану, так і в подальшому, за умови наявності потенційної майбутньої загрози в повоєнний період) та можливе виключно через належне законодавче врегулювання, що дасть змогу: ефективно протидіяти дезінформації та інформаційним операціям, насамперед держави-агресора; створювати системи раннього виявлення, прогнозування і запобігання гібридним загрозам, зокрема, системам протидії дезінформації та інформаційним операціям, що спрямовані на запобігання, максимально швидке виявлення та реагування держави і суспільства на інформаційні атаки; активно розвивати спроможності складових сил оборони щодо протидії загрозам в інформаційному просторі; зменшити ризики для життя та здоров’я військових і підвищити ефективність дій у військовій логістиці, стратегічному управлінні, аналітиці великих, малих і широких даних, військовій медицині, аеророзвідці, використанні БПЛА тощо.

Утім, поточна ситуація війни призвела до усвідомлення необхідності перегляду як існуючих (оперативних і тактичних) підходів до надання військово-консалтингових послуг суб’єктами військово-консалтингової діяльності, так і загальних (стратегічних) принципів подальшого повоєнного розвитку України у цьому напрямі економіки.

Побудова перспективного законодавства України у сфері військово-консалтингової діяльності має ґрунтуватися на етичних принципах її здійснення, наріжним каменем яких мають бути такі спеціальні нормативні масиви, зокрема: відповідальність, неупередженість, надійність, підпорядкування, відстеження.

Варто наголосити на ще одному важливому аспекті задіяння ветеранів війни, учасників антитерористичної операції, колишніх працівників правоохоронних органів та учасників бойових дій у сфері надання військово-консалтингових послуг – це їх повоєнна реабілітація, реінтеграція та підтримка, як елемент соціальної підтримки та працевлаштування. Створення приватних військових компаній сприятиме забезпеченню права на працю осіб, які мають досвід бойових дій (Ніно Пацурія, Вален-

ТИНА ЛИШЕНЮК “Правове регулювання консалтингової діяльності приватних військових компаній в Україні”).

Вільний вибір організаційно-правової форми іманентно пов'язаний із реалізацією особою її економічних прав, гарантованих Конституцією України, і віддзеркалює конституційний принцип економічної багатоманітності (різноманітності організаційно-правових форм і множинності форм власності). Уніфікація організаційно-правових форм суб'єктів господарювання (по суті – заперечення особливостей, об'єктивно притаманних різним формам) як прийом законодавчої техніки не може конкурувати із конституційним імперативом економічної багатоманітності як засади суспільного життя в Україні. Методологічною основою розвитку наукового знання про суб'єктів господарювання, розроблення нормативно-правових актів, які регулюють економічне життя суспільства, судового пізнання і прийняття рішень правозастосовного характеру, має бути економіко-правовий підхід, який дає змогу виокремити в окрему групу нетипових суб'єктів, які не мають статусу юридичної особи, та мають бути окремим об'єктом досліджень, оскільки їхня діяльність має важливе значення для повоєнного відновлення економіки країни (зокрема, для залучення в економіку заощаджень громадян через інститути спільного інвестування).

Для теорії господарського права поділ суб'єктів майнових відносин на юридичних і фізичних осіб не є актуальним, а визнання особи суб'єктом господарювання безпосередньо не пов'язується із наявністю у нього статусу юридичної особи. Натомість конкретна організаційно-правова форма надає можливість визначити особливості внутрішніх відносин, які складаються у зв'язку зі створенням, діяльністю та припиненням суб'єкта, і загалом така конкретність відображає спеціалізацію і диференціацію правового регулювання окремих фрагментів економічного життя суспільства. Незалежність країни, демократія та правові цінності, здобуті Українським народом, потребують постійного захисту, і не тільки на полі бою, а й у сфері наукових досліджень. Тому нагальним можна вважати необхідність розвитку в інститутах господарського права ідеї економічної багатоманітності, збереження багатоманітності організаційно-правових форм суб'єктів господарювання з одночасним напрацюванням пропозицій щодо удосконалення законодавчого регулювання діяльності окремих видів і форм суб'єктів господарювання (Олена Беяневич, “Про множинність організаційно-правових форм суб'єктів господарювання як одну з умов повоєнного відновлення”).

Потреба у величезних фінансових ресурсах для повоєнної відбудови України актуалізує питання використання спеціальних режимів господарювання для відродження економічного життя і залучення значних інвестицій.

На територіях, визначених Законом України “Про засади державної регіональної політики” територіями відновлення, доцільним є надання пільг суб’єктам бізнесу, що не суперечитиме зобов’язанням України перед Світовою організацією торгівлі та ЄС, однак при цьому необхідно уникнути недоліків, які мали місце у старих режимах спеціальних економічних зон (далі – СЕЗ) і територій пріоритетного розвитку (далі – ТПР).

Тимчасом недоліки, властиві режимам СЕЗ/ТПР, виявлено в новітньому Законі України “Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні”: занадто складні, забюрократизовані процедури, *ad hoc* регулювання, відсутність зв’язку з загальнодержавною програмою регіонального розвитку, хибна основоположна ідея – створення сприятливих умов для окремих інвесторів замість системних зусиль із покращення бізнес-середовища.

З погляду регуляторного дизайну позитивну оцінку отримав режим *Дія.City*, де податкові преференції виступають лише частиною набагато ширшого пакету, з домінуючим акцентом на легкість ведення бізнесу. Водночас викликає критику виокремлення ІТ-сфери як такої, що заслуговує на особливо сприятливі умови ведення бізнесу порівняно з іншими сферами економіки.

Спеціальні режими господарювання можуть слугувати інструментом повоєнного відновлення, але вони не мають замінити зусилля з забезпечення сприятливої податкової політики, регуляторної простоти і прозорості, захисту прав інвесторів, стабільності умов ведення бізнесу для всіх (Валерія Поєдинок “Спеціальні режими господарювання як інструмент повоєнного відновлення”).

У нашій країні наявне вкрай недостатнє правове регулювання кооперативів та їх правова й організаційна підтримка, що перешкоджає їм виконати свою місію у відродженні та розбудові економіки України, покращенні соціально-економічного становища її громадян. З огляду на наведене, до основних правових та організаційних напрямів зростання кооперативного руху в нашій країні, відновлення та підвищення ролі кооперативів у економічному та соціальному розвитку країни слід віднести:

1. Концептуальне оновлення національного кооперативного законодавства, в основу якого має бути покладено запровадження норм, що відтворюють основні характеристики ідентичності кооперативів, яким мають відповідати всі його положення, що визначають правове становище кооперативів, членів кооперативу та кооперативних об’єднань.

2. Запровадження правових та інших форми стимулювання відродження в Україні масового кооперативного руху в усіх сферах діяльності кооперації для впровадження ефективних можливостей щодо залучення

громадян до участі в кооперативному русі через застосування таких державних засобів і механізмів регулювання господарської діяльності кооперативних організацій, як: встановлення податкових та інших фінансових пільг; введення спеціальних положень щодо закупівель; сприяння кооперативам в отриманні доступу до ринків та інституційного фінансування; надання субсидій, грантів, цільових інновацій тощо. При унормуванні та застосуванні таких засобів регулювання стосовно кооперативних організацій обов'язково треба враховувати особливості їх правової природи, що ґрунтується на кооперативній ідентичності.

3. Створення відповідних органів, які діятимуть на державному та територіальному рівнях з метою вироблення і впровадження стратегії сприяння розвитку кооперативів, надання всебічної підтримки кооперативному руху та впровадженню кооперативних ідей та актуальної кооперативної практики.

4. Введення на рівні нормативно-правових актів визначення функціональних обов'язків органів державної влади, органів місцевого самоврядування; заохотити запровадження названих положень Всеукраїнською центральною спілкою споживчих товариств, Об'єднаною кредитною спілкою Національної асоціації кредитних спілок України й іншими кооперативними об'єднаннями, Всеукраїнською громадською організацією "Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України", Федерацією профспілок України, іншими профспілковими об'єднаннями та іншими визначеними громадськими організаціями, до яких мають входити: володіння знаннями про роль і потенціал кооперативної форми господарювання в нашій країні у воєнний та післявоєнний час, проведення широкомасштабних заходів, спрямованих на залучення до кооперативного руху всіх верств населення, які вимагають відновлення або покращення їхнього соціально-економічного стану. До таких заходів можуть бути віднесені: розгорнуте та постійне інформування населення через засоби масової інформації, зокрема періодичні видання, радіо, популярні месенджери; запровадження відповідних дисциплін у навчальних закладах середньої та вищої освіти, а також спеціальних університетських курсів для кооператорів і майбутніх кооператорів, проведення окремих лекцій (уроків); створення спеціальних програм для навчання менеджменту кооперативів; проведення публічних конференцій, розробку спеціальної агітаційної та пояснювальної літератури тощо (Валерія Радзивілюк "Роль кооперативного руху та кооперативів у воєнний і післявоєнний періоди").

У повоєнний період необхідним є продовження започаткованого курсу на мінімізацію регуляторного впливу владних інституцій на операційне функціонування економіки. Для повоєнного періоду критично важливим є забезпечення державою суб'єктів господарювання можли-

востями ефективного здійснення економічної діяльності. Держава має цілий арсенал інструментів як економічної, так і правової політики, здатних стимулювати створення нової доданої вартості та генерувати мультиплікативний ефект в економіці: інвестиції у нові робочі місця в пріоритетних сферах економіки; державно-приватне партнерство; державна допомога суб'єктам господарювання; державні гарантії за кредитами та компенсація кредитних відсоткових ставок; публічні закупівлі, зокрема оборонні; націоналізація системно важливого бізнесу, якому загрожує банкрутство; стимулювання імпортозаміщення та релокації бізнесу, зокрема виробництва, тощо.

Гостра потреба у залученні інвестиційних ресурсів стане актуальною проблемою українських економічних реалій повоєнного періоду. Надзвичайно важливим в умовах повоєнного відновлення економіки нашої держави є питання впевненості інвестора при здійсненні інвестиційної діяльності, яка комплексно залежить від багатьох факторів: відповідність вітчизняного законодавства законодавству ЄС у частині регулювання захисту інвестицій, незалежність судової гілки влади, наявність законодавчо закріплених гарантій виконання інвестиційних зобов'язань з обох сторін, надання гарантій від некомерційних ризиків і надання технічної підтримки у сфері інвестиційних проектів і, найголовніше, захист майнових інтересів інвесторів. В ефективний спосіб захист майнових інтересів інвесторів можна забезпечити за допомогою страхування. З огляду на зазначене вище одним з інструментів залучення інвестицій у повоєнну економіку України має стати страхування інвестиційних ризиків як надійний механізм їх мінімізації та надання впевненості суб'єктам, що її здійснюють.

Своєчасним і необхідним є внесення змін до Господарського процесуального кодексу України (або викладення його в новій редакції) з метою оптимізації та підвищення ефективності захисту прав суб'єктів господарювання (зокрема й інвесторів), задля пришвидшення та відповідно скорочення строків розгляду господарських спорів, що мають особливе значення для економіки.

Не викликає сумніву, що реальне вдосконалення правового регулювання економічних правовідносин залежить від вдосконалення економічного законодавства та розробки і прийняття Економічного кодексу України, інкорпорації до нього положень законів, які мають врегулювати відносини у сфері економіки у повоєнний період. Існує доцільність кодифікації економічного законодавства України з огляду на наявність певних передумов, що об'єктивно склалися: 1) необхідність стабільності, внутрішньої єдності та максимальної відповідності економічного законодавства й економічного права; 2) необхідність узгодження практики застосування економічного законодавства з науковими підходами

обґрунтування такої кодифікації; 3) обов'язковість забезпечення системного підходу до формування економічного законодавства.

Відтак необхідно:

– зберегти і поглибити (модернізувати) кодифікацію економічного законодавства, оскільки досягнути завдань і цілей, які сьогодні постали перед Україною, неможливо виключно цивільно-правовими засобами в рамках приватноправового регулювання;

– щоб інтереси країни та її економіки, економічна безпеки та економічний суверенітет України, були пріоритетними в законотворчому процесі (Вікторія Рєзнікова, Ніно Пацурія, Ірина Кравець “Вплив держави на економіку у повоєнний період: концептуальні засади перспектив правового регулювання”).

Враховуючи те, що під час поточного збройного конфлікту з Росією важливим є захист здоров'я мирного населення та військових від поранень, зокрема і через забезпечення безперебійного постачання військових підрозділів, закладів охорони здоров'я, мирного населення лікарськими засобами та медичними виробами в достатніх кількостях, забезпечення надання медичної допомоги військовим і мирному населенню видається одним з основних інтересів безпеки України, який може слугувати для прийняття рішення Україною про застосування винятку з безпеки ст. 73 Угоди ТРІПС для призупинення захисту прав інтелектуальної власності відносно лікарських засобів і медичних виробів першої необхідності. Таке рішення буде найбільш ефективним і зручним способом юридично не порушувати права власників інтелектуальної власності на відповідні медичні технології в умовах війни у повній відповідності до норм міжнародного права, при цьому забезпечивши максимальну фізичну й економічну доступність необхідних медичних технологій для нашої країни (Оксана Кашинцева, Сергій Кондратюк “Використання медичних технологій під час війни: виняток із безпеки угоди ТРІПС світової організації торгівлі”).

Використовуючи загальні елементи державного регулювання, пропонуємо таке визначення державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг (далі – НФП) – це сукупність заходів, які здійснюють Регулятори щодо упорядкування, контролю та нагляду за діяльністю небанківських організацій та інших учасників ринків НФП з метою створення сприятливих умов для їх функціонування, запобігання і протидії зловживанням і порушенням на ринках НФП та забезпечення захисту законних інтересів клієнтів. Доцільно продовжувати роботу над нормативним регулюванням провадження професійної фінансової діяльності не тільки у період дії воєнного стану, а й у повоєнний час (Анастасія Попова “Державне регулювання ринків небанківських фінансових послуг у повоєнний період”).

Корпоративна культура – це сукупність цінностей, принципів, етичних правил і сталої практики організації, дотримання яких очікується від її працівників, органів управління та інших її стейкхолдерів і які дають можливість прогнозувати їх професійну поведінку в критичних ситуаціях. Корпоративна культура забезпечує основу, яка формує рішення співробітників у конкретний момент на основі цінностей, які вона об’єднує. Комплаєнс-культура є однією з гілок корпоративної культури, яку можна визначити як сукупність цінностей, принципів, етичних правил і сталої практики організації, дотримання яких очікується від її працівників, органів управління та інших її стейкхолдерів для забезпечення комплаєнсу. Наявність корпоративної (комплаєнс) культури суб’єкта господарювання є необхідним інструментом побудови ефективною комплаєнс-системи. При цьому основні проблеми ефективного впровадження комплаєнсу пов’язані саме з незабезпеченням існування корпоративної (комплаєнс) культури при наявності де-юре впроваджених організацією комплаєнс-заходів. Виокремлено такі проблеми незабезпечення корпоративної культури як необхідного підсилювача комплаєнс-практик: 1) домінування серед учасників (акціонерів, членів) і посадових осіб органів управління суб’єкта господарювання правового нігілізму як правосвідомості; 2) відсутність однаковості у підходах до управління організацією і корпоративні конфлікти між її учасниками (акціонерами, членами), що нерідко впливає з особливостей організаційно-правової форми суб’єкта господарювання і структури управління ним; 3) повномасштабне вторгнення Росії в Україну та пов’язаний із ним критичний стан функціонування великої кількості компаній на межі можливостей, що змушує їх відмовлятися або суттєво обмежувати ресурси для здійснення комплаєнс-практик. Встановлено, що найбільш несприятливим для організації результатом по факту подолання кризового стану та переходу у відносно стабільне функціонування буде невідворотна відмова від підтримки комплаєнс-культури організації. Забезпечення функціонування корпоративної (комплаєнс) культури є тим мінімумом, який дасть змогу суб’єкту господарювання у критичній ситуації зберегти базові рефлексії прихильності персоналу до комплаєнсу та повноцінно впровадити всі необхідні елементи комплаєнс-системи при подоланні кризових ситуацій і стабілізації діяльності суб’єкта господарювання (Олександр Гарагонич, Ангеліна Коршун “Корпоративна (Комплаєнс) культура організації: теоретико-правові аспекти і воєнні виклики”).

Вплив чинника сталості на механізм стимулювання розвитку біоенергетичної галузі в Україні є слабким і недостатньо вираженим. На відміну від ЄС, Україна ще не запровадила спеціальних вимог сталості для біопалива у формі критеріїв сталості та скорочення викидів парникових газів (далі – КССВПГ). Як впливає з Директиви (ЄС) 2018/2001,

головне завдання цих критеріїв полягає у забезпеченні досягнення біоенергетичних цілей без шкоди для біорізноманіття, вразливих екосистем, сталого управління лісами, сталого землекористування, клімату, а також на основі найефективніших доступних технологій.

Ключовим напрямом удосконалення механізму стимулювання розвитку біоенергетики стає встановлення оптимальних меж державної підтримки біоенергетичних проєктів, які доцільно звузити до чітко визначених рамок сталості. Реалізувати цей підхід можливо через застосування КССВПГ при здійсненні оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на використання біомаси (Олександр Трегуб, Веста Малолітнева “ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТИМУЛЮВАННЯ БІОЕНЕРГЕТИКИ НА ЗАСАДАХ СТАЛОСТІ”).

Питання саморегулювання господарської діяльності, взаємодії його з державним регулюванням і співрегулювання залишаться актуальними і для повоєнної України. Як і під час війни, так і після неї економіка потребуватиме швидких дій з переорієнтації ринку й імпортозаміщення, змін у ланцюзі постачання, відновлення підприємств, нових виробництв, що вказуватиме на важливість аспекту саморегулювання. Тому держава не завжди встигатиме відреагувати на виклики, які постійно відбудуватимуться.

Проблематика правового забезпечення економіки повоєнного періоду лише починає розглядатися у працях українських і зарубіжних учених. Дискусії відбуваються на різних майданчиках: як на національному, так і на міжнародному рівнях. Тому висвітлення ролі саморегулювання господарської діяльності у відбудові України є актуальним. Напрямок на євроінтеграцію призведе до посилення ролі професійних саморегулювальних організацій, оскільки взаємодія з органами державної влади визначається у багатьох законодавчих актах ЄС. Таким помітним чинником стане аграрна сфера. У цьому аспекті цікавими є положення Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1308/2013 від 17 грудня 2013 р. про встановлення спільної організації ринків сільськогосподарських продуктів та про скасування регламентів Комісії (ЄЕС) № 922/72, (ЄЕС) № 234/79, (ЄС) № 1037/2001 і (ЄС) № 1234/2007. Так, у главі III визначаються такі об'єднання: організації виробників, асоціації виробників і міжгалузеві організації (англ. *producer organisations, associations of producer organisations, interbranch organisations*), причому у цьому акті немає визначення цих організацій як саморегулювальних. Відповідно до Регламенту № 1308/2013 такі організації можуть набути статус визнаних державою, а їхня діяльність профінансованою (відповідні проєкти), також передбачається можливість обов'язкового застосування на певному ринку правил, запропонованих такими організаціями

(Олена Гончаренко “Правові засади саморегулювання господарської діяльності повоєнної України”).

Унаслідок переходу примирювальних процедур на професійну основу вони набули поширення та ефективного застосування. Тепер умови мирного врегулювання спору стали більше відповідати обопільному інтересу сторін. Набув поширення та майже одностайної підтримки прагматичний підхід – більшість дослідників і практиків вважають, що метою примирювальних процедур є не справедливість або матеріальна істина, а доцільність та економічна/комерційна вигода для сторін спору.

Водночас у європейській правовій традиції протягом усієї історії в тій чи іншій формі, у тій чи іншій мірі був присутній принцип, який можна сформулювати як *“favor conciliationis”*, або *“favor paci”* – принцип сприяння примиренню сторін спору. Такий принцип сформувався і незмінно існував у праві, незважаючи на умови життя, що змінювалися, саме тому, що він вкрай важливий для природного та сталого розвитку правового обороту і суспільного життя загалом. Звісно ж, такий принцип має не лише існувати надалі в правовій доктрині, а й бути покладений в основу національних правових систем і механізмів вирішення спорів та конфліктів, зокрема й в основу господарського процесуального законодавства України.

Нині чинне господарське процесуальне законодавство України та судова практика перебувають на шляху подальшого вдосконалення правових норм, що регулюють застосування примирювальних процедур, зокрема й інституту мирової угоди. Попри поширене переконання, що примирювальні процедури є чимось далеким для національної правової та ділової культури, вони, навпаки, у тій чи іншій формі здавна застосовувалися. Таким чином, врахування і впровадження кращих зарубіжних практик щодо застосування примирювальних процедур, зокрема й мирової угоди у врегулюванні економічних/комерційних спорів, здатне дати позитивні результати у вигляді перетворення багатьох комерційних спорів на можливості для зміцнення взаємовигідного співробітництва та збагатити практику мирного врегулювання спорів їх ефективним застосуванням.

Регулювання примирювальних процедур має бути переважно диспозитивним, щоб забезпечити їхню гнучкість, але у ньому мають міститися необхідні гарантії захисту прав учасників правовідносин.

Принцип *“favor conciliationis”*, який можна охарактеризувати як принцип переважного застосування примирювальних процедур, означає, що: 1) у праві має діяти презумпція переваги примирювальних процедур перед змагальними, за загальним правилом, у кожному конкретному спорі; 2) примирювальні процедури насамперед мають бути підтримані та заохочені правовими й організаційними механізмами; 3) спроби проведення

примирювальних процедур необхідно використовувати в усіх випадках, коли це доцільно; 4) насамперед учасникам спору необхідно сумлінно дослідити можливість використання примирювальних процедур, а лише після цього використовувати змагальні процедури; 5) у судових розглядах основним має бути принцип диспозитивності.

Чинне господарське процесуальне законодавство України має бути спрямоване на більш широке та навіть переважне застосування примирювальних процедур, зокрема укладання мирових угод під час врегулювання економічних/комерційних спорів. У зв'язку з цим мають бути розроблені прямі та непрямі стимули до їх застосування у разі врегулювання спорів, а також санкції за необґрунтоване ухилення від примирювальних процедур та зловживання ними.

Водночас досягнення максимальної кількості мирових угод щодо врегулювання спорів не має бути метою законодавства чи судової практики. Важливо, щоб самі сторони були зацікавлені у такому врегулюванні спору і задоволені умовами примирення як такого, що відповідає їхнім інтересам. Оскільки примус сторін до примирення з боку суду або інших осіб суперечить добровільному характеру примирювальних процедур, не призводить до справжнього примирення та компрометує інститути примирювальних процедур загалом і мирової угоди зокрема.

Без пріоритету примирювальних процедур перед змагальними, формування культури миру та консенсусу, взаєморозуміння, автономії волі особистості, на яких має ґрунтуватися вирішення спору, правові системи та суспільство загалом не можуть нормально розвиватися. Прагнення до миру та гармонії, будучи безумовною цінністю, не повинно сягати крайності, якою є заперечення чи применшення права на захист власних інтересів усіма дозволеними законом способами. Водночас, враховуючи тенденції глобальної взаємозалежності, ставлення правової системи до примирювальних процедур – це насамперед показник її розвиненості, зрілості та конкурентоспроможності. Поширеність практики примирювальних процедур, поруч із третейським судом, є показником розвиненості правової культури у тому чи іншому суспільстві (Вікторія Рєзнікова, Ярослав Ярош “Сутність та особливості правового регулювання мирової угоди як окремого виду примирювальної процедури у господарському судочинстві України та зарубіжних країн”).

Бізнес-медіація є сучасним, ефективним, оперативним і дієвим способом вирішення різноманітних конфліктів (спорів) у сфері господарювання. Серед її переваг визначальними є швидкість вирішення конфліктної (спірної) ситуації можливість передбачити витрати на проведення такої процедури, збереження контролю самими заінтересованими сторонами над процедурою медіації, можливість узгодити вирішення конфліктної (спірної) ситуації з іншою стороною на засадах захисту власних інте-

ресів і розуміння інтересів протилежної сторони, продовження подальших бізнес-зв'язків між сторонами медіаційної процедури, можливість впливати на остаточні варіанти вирішення конфліктної (спірної) ситуації, збереження ділової репутації, можливість вирішення не тільки поточних конфліктних (спірних) ситуацій, а й майбутніх імовірних непорозумінь. Можливість застосування, зокрема, медіації онлайн повною мірою відповідає теперішнім вимогам воєнного часу, в якому опинився сучасний український бізнес. Допускаємо, що бізнес-медіація онлайн, яка нині активно практикується, також буде використовуватись і після скасування воєнного стану на території України, зважаючи на низку її позитивних ознак і вже апробованих можливостей застосування суб'єктами господарювання, що, безумовно, є позитивною тенденцією розвитку альтернативних способів вирішення економічних спорів у нашій державі (Олена Андреева “Медіація як ефективний спосіб вирішення економічних спорів в умовах воєнного стану та післявоєнний період”).

Законодавець у нормах корпоративного та конкурсного права здійснив спробу збалансувати інтереси кредитора та боржника в процедурах банкрутства, системно підійшов до питання захисту прав кредиторів та відповідальності за доведення до банкрутства. Набуло подальшого розвитку дослідження правових засобів захисту інтересів кредиторів в ЄС, Україні та Німеччині у разі неплатоспроможності товариства, зокрема: обов'язки директорів і посадових осіб у разі значної втрати капіталу, неплатоспроможності; недійсність правочинів, укладених боржником; підстави притягнення посадових осіб до солідарної субсидіарної відповідальності у випадку недостатності майна боржника для задоволення вимог кредиторів; обмеження та дострокове припинення повноважень керівника; відповідальність акціонерів, пов'язаних осіб, “тіньових” директорів за доведення до банкрутства; переведення грошових зобов'язань кредиторів в акції акціонерного товариства; щодо якого введено процедуру санації через додаткову емісію акцій як спосіб погашення вимог кредиторів (Олександра Кологойда “Захист прав та інтересів кредиторів у разі неплатоспроможності господарського товариства”).

Передання майна у заставу є одним із способів реалізації права власності у сфері господарювання, що полягає у попередньому виділенні майна суб'єкта господарювання – заставодавця, за рахунок якого кредиторію надається право задовольнити свої вимоги при порушенні зобов'язання боржником пріоритетно перед іншими кредиторами; у передбачених законом випадках породжує у заставодавця додаткові обов'язки (зокрема щодо збереження заставленого майна) й обмежує правомочності власника майна.

У певних, визначених законом випадках, передання майна в заставу створює підґрунтя для переходу права власності на заставлене майно до

заставодержателя або для виникнення в останнього права розпорядження майном, і застава може розглядатись як відчуження майна власником. Такі правові наслідки вимагають чіткого дотримання вимог законодавства та локальних актів суб'єкта господарювання щодо визначення органу управління, уповноваженого на прийняття рішення про передання майна в заставу. Також відповідні положення законів України “Про іпотеку”, “Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень” та “Про аграрні розписки” потребують уваги господарських судів при розгляді справ щодо визнання договору застави недійсним з підстави укладання договору з перевищенням повноважень.

Для підвищення ефективності застави як способу реалізації права власності у сфері господарювання в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення економіки України пропонується ввести обов'язкове страхування заставленого майна, серед страхових ризиків передбачити знищення заставленого майна в результаті замінування, розмінування, інших подібних ризиків, що мають місце після припинення або скасування воєнного стану, а також як тимчасовий захід, можливість поділу витрат на страхування між заставодавцем і заставодержателем, та залучення держави до відносин страхування з метою зниження для суб'єктів господарювання вартості страхових послуг (Юля Павлюченко, Олександр Пашинін “Щодо застави майна як способу реалізації права власності у сфері господарювання”).

*За редакцією
координаторок актуальної теми
“ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІКИ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ”,*

*докторки юридичних наук, професорки,
завідувачки кафедри економічного права та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Вікторії Рєзнікової,*

*докторки юридичних наук, професорки,
професорки кафедри економічного права та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Ніно Пацурії*